

УДК 811.161.2'38

СИНОНІМИ-ІМЕННИКИ У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Мялковська Л. М.

У статті проаналізовано зафіксовані у текстах І. Нечуя-Левицького іменники із семою 'звук'; виявлено, що такі слова у досліджуваних творах формують розгорнений синонімічний ряд.

Ключові слова: лексика, загальномовний словник, мовотворчість І. Нечуя-Левицького, лексико-семантична група, іменники із семантикою звучання, синоніми, сема.

В статье проанализированы зафиксированные в художественных текстах И. Нечуя-Левицкого имена существительные с семой 'звук'; отмечено, что такие слова в исследуемой прозе образуют расширенный синонимический ряд.

Ключевые слова: лексика, общелитературный словарь, языковое творчество И. Нечуя-Левицкого, лексико-семантическая группа, имена существительные, синонимы, сема.

The article analyzes documented in texts I. Nechuj-Levitsky entry of semantics sound, found that the words in the studied works form deployed synonymous rows.

Key words: common literary vocabulary, linguistic creation of I. Nechui-Levytskyi, lexical and semantic group, entry with sound semantics, synonyms, seme.

В історії української літературної мови Івана Семеновича Нечуя-Левицького називають письменником, який "відіграв значну роль у розвитку мови української художньої літератури, зокрема прозових її стилів" [3, с. 435]. Мова його художніх творів надзвичайно багата. Але глибина, переконливість і виразність художнього зображення навколишнього світу, в якому живе і який сприймає людина, забезпечуються не тільки кількісним багатством авторського словника, вони ґрунтуються на вдумливому підході письменника до слова, а точніше, на майстерному використанні синонімічних засобів і можливостей української мови.

Тому **мета** пропонованої **статті** полягає в тому, щоб простежити синоніміку мови письменника, а саме – проаналізувати уживані у його художніх текстах іменникові синоніми.

Насамперед зазначимо, що в мові І. Нечуя-Левицького досить широко представлені синоніми-іменники із семою 'звук'. Високу частотність уживання таких слів у текстах автора засвідчує Словопоказчик мови його художніх творів, у якому, зокрема, зафіксовано 107 слововживань лексеми **шум**, 75 слововживань лексеми **галас** та 72 слововживання лексеми **гук**.

Простежмо синонімічні відношення, які виявляються між іменниками із семантикою звучання, що їх використовує І. Нечуй-Левицький.

Для мовотворчості І. Нечуя-Левицького показова група іменників-синонімів, що мають значення '**безладне звучання багатьох голосів**'. Ця група представлена стилістично нейтральними лексемами **галас**, **гам**, **гамір**, **крик**, **гук** та розмовними – **гвалт**, **крикнява**, **гармидер**. Серед наведених лексичних одиниць звертаємо увагу на слово **галас**, яке у значенні 'безладне звучання багатьох голосів' у лексиконі автора фіксується 62 рази. Напр.: **Галас і тріщання липось, соталось, переплутувалось, мов поплутані нитки** [Н.-Лев., т. VIII, с. 354]; **А що вже дім, то неначе збожеволів: в йому зрання й до гупої ночі тільки й чути було галас та змагання** [Н.-Лев., т. VIII, с. 368]. Слова **гам** та **гармидер** в текстах І. Нечуя-Левицького зустрічаються теж досить часто, відповідно кожне з них у значенні 'безладне звучання багатьох голосів' має таку кількість слововживань – 51 і 32. Пор.: **Після гаму та голосного лепетання, брязчання [брязчання] посуду тиша ніби була ще тихіша, ще мертвіша** [Н.-Лев., т. VIII, с. 356]; **Тодозя сиділа на призьбі під своєю хатиною й прислухалась до гармидеру й гаму, який піднявся в замку після приїзду князя** [Н.-Лев., т. VII, с. 191]; **В садку почався бенкет, гам та гармидер** [Н.-Лев., т. VII, с. 193]. Іменники **крик**, **гвалт** також належать до частотних слів мови І. Нечуя-

Левицького. Так, лексема *крик* зі значенням 'гамір, галас' у досліджуваних творах уживається 25 разів, *гвалт* у значенні 'сильний крик, галас' – 16. А от слово *гук* як 'безладне звучання людських голосів' письменник використовує лише 4 рази. Розгляньмо деякі контексти, в яких уживаються названі іменникові синоніми: *Покої аж гули од якогось негармонічного крику* [Н.-Лев., т. VIII, с. 31]; *Софія Леонівна й господиня слухали-слухали та й слухати перестали, їм остогидли ті крики, те верещання дужих голосів, що ніби не зміщувалось в тісеньких покоях* [Н.-Лев., т. VIII, с. 31]; *На Лавріновому дворі піднявся гвалт* [Н.-Лев., т. III, с. 432]; *Оркестр гримів; в покоях піднявся гвалт, ніби на битві* [Н.-Лев., т. IV, с. 199]; *Скільки можна було скинути оком, стовпище людей чорніло, неначе пооране поле. Було чути гук, крик, плач смерті та одчаю* [Н.-Лев., т. VI, с. 134]. Що ж до іменників *гамір* та *крикнява*, то їх у художніх текстах письменника небагато, у значенні 'галас' кожне з них уживається лише один раз. Пор.: *Опівночі знялося з місця товариство, яке ще стояло на ногах, позабирало в руки товсті киї і потягло по улицах, лякаючи спокійних жильців своїм гамором та свистом* [Н.-Лев., т. I, с. 201]; *На подвір'ї піднявся галас, шум, крикнява* [Н.-Лев., т. VII, с. 262].

Як засвідчує аналізований матеріал, іменникові синоніми із значенням 'безладне звучання багатьох голосів' у досліджуваних творах часто вживаються парами або є компонентами градаційного ряду. Пор. вищенаведені приклади, а також: *Серед гуку й гаму Селаброс несподівано схопився з місця як опечений і задзенькав ножом по чарці* [Н.-Лев., т. V, с. 188]; *По всій торговлиці скрізь гам та крик неувялений!* [Н.-Лев., т. VII, с. 357]; – *Не хочу я посилати свого хлопця до школи, – говорив Роман до матері, – там гармидер, галас; хлопці б'ються, та лаються, та дуріють* [Н.-Лев., т. VI, с. 374]; *До нього [Єремії] долітав далекий отгук гаму, галасу та різких криків, неначе десь далеко за містом стояв здоровий ярмарок* [Н.-Лев., т. VII, с. 182].

Окремий ряд синонімів із значенням 'сильний різкий звук голосу' у художніх текстах І. Нечуя-Левицького репрезентовано стилістично нейтральними лексемами *крик*, *лемент* та розмовними лексемами *гук*, *верещання*. Найчастотніше у цьому ряду слово *крик*, яке в мові письменника у відповідному значенні вживається 80 разів. Напр.: *Його [виграївця] страшний дикий крик було чуть в усьому домі* [Н.-Лев., т. V, с. 398]; *Пронизуватий дикий крик або дитячий плач неначе шпигонує йому [Левкові] в вуха, і він раптом прокинувся [...]* [Н.-Лев., т. VIII, с. 84]. До речі, і в тлумачному словнику як ілюстрацію до назви *крик* у значенні 'сильний різкий звук голосу' наведено приклад І. Нечуя-Левицького: *Йому важко було слухати дитячий крик, важко було дивитись на гармидер в хаті* [СУМ, т. IV, с. 344]. Розмовне слово *гук*, що означає 'звук людського голосу; сильний поклик', І. Нечуй-Левицький використовує значно рідше: у його художніх текстах зафіксовано 9 вживань названої лексичної одиниці, пор.: *Кривоніс ще раз крикнув, але не криком побіди. Почувся в голосі жаль, почувлись сльози досади в тому дикому запорозькому гукові...* [Н.-Лев., т. VII, с. 180]; *Несамохіль голос піднявся вгору, крикнув радісно: "Слава козацька не вмере, не поляже!" І той веселий дужий голос сам неначе вирвався з неволі, крикнув на радощах. Дужий вольний гук неначе розбуркав мертву діброву* [Н.-Лев., т. VII, с. 141]. Іменників *лемент* та *верещання* у художній мові письменника теж небагато: 2 іменники *лемент*, 4 – *верещання*, напр.: *Я ніби почув давній плач та лемент, побачив ті давні сльози, що колись лилися по тих темних закутках* [Н.-Лев., т. VII, с. 272]; *В парку загомоніли люди: дехто вирвався з гаму та верещання в залі й виїшов в парк на спочинок* [Н.-Лев., т. IX, с. 53].

Функціонування лексеми *крик*, що є домінантою наведеного синонімічного ряду, у творах І. Нечуя-Левицького засвідчує традиційне використання цього слова як складника стійкого фразеологічного звороту *наробити крику*. Словник української мови в 11-ти томах названий вислів ілюструє тільки мовною практикою письменника та подає до нього таке тлумачення: **Наробити крику** (галасу, репету і т. ін.) – почати лементувати, зчинити гамір, гвалт. *Кайдашиха наробила крику на всю хату, на все подвір'я* [СУМ, т. V, с. 174]. Варто зауважити, що І. Нечуй-Левицький до цього фразеологізму звертається у 23 випадках: *Марта й Степанида наробили крику й кинулись бігти до хати* [Н.-Лев., т. II, с. 25]; *Як почувла це Мотря, то трохи не скрутилась і наробила крику під волостю* [Н.-Лев., т. III, с. 408]; *Пшепшинський наробив галасу на цілий дім, лаяв їх, кричав, совався до їх з кулаками, винуючи їх у*

недавній крадіжці сусідських коней [Н.-Лев., т. I, с. 237]; Онися **наробила гвалту** на весь садок, побігла до зятя, вилаяла зятя й Надезю, а потім вже лягома, щоб ніхто не бачив, пішла на цвинтар на могилу й виплакала свої сльози й свою злість [Н.-Лев., т. IV, с. 266].

Синонімічний ряд із значенням **‘сукупність багатьох низьких протяжних звуків’** мовна практика І. Нечуя-Левицького засвідчує стилістично нейтральними лексичними одиницями *гудіння, гул, гук, стугоніння*. Найуживаніше серед перелічених назв слово *гук*, яке у творах письменника фіксується 46 разів у значенні **‘сукупність багатьох звуків різної частоти й сили’** [СУМ, т. II, с. 190]. Пор.: *Ярмарок недалеко од церкви гув, як рій бджіл, і той гук лився у церкву через одчинені двері* [Н.-Лев., т. III, с. 265]; *І гук, і розмова, і регіт принесли життя в цей тихий закуток, неначе розбуркали кунячий ліс* [Н.-Лев., т. VI, с. 182]; *Але до його [Леоніда Семеновича] долетів якийсь гук з двору; дець кудкудакали кури, дець ревла корова; чийсь голосний голос кликав когось у дворі, і м'який одбиток того голосу луною долітав до його [Леоніда Семеновича] вуха* [Н.-Лев., т. VI, с. 282]. Тексти І. Нечуя-Левицького репрезентують ще одне значення слова *гук* – **‘сильний звук, шум, створюваний яким-небудь предметом’**. Із цією семантикою зазначена лексична одиниця у досліджуваних творах активізується у 13 випадках. До речі, і загальномовний словник до відповідного значення слова *гук* наводить приклад І. Нечуя-Левицького. Пор. словникову ілюстрацію з творів автора, а також слововживання у художніх текстах: *В селі бевкнув дзвін на гвалт і жалібно розлився його гук по полі, попід лісом* (Н.-Лев., т. II, 1956, с. 195) [СУМ, т. II, с. 190]; *Голосно й жалібно гув новий дзвін над містом, довго розливався його гук, коли вже затихли другі дзвони* [Н.-Лев., т. I, с. 277]; *На дзвіниці вдарили в дзвін, і тонкий дзвінкий гук задривав і розлився по селі на всі долини* [Н.-Лев., т. III, с. 305]; *Гук дзвона рознісся під вербами, пронизав густе гілля і лився в чистому повітрі* [Н.-Лев., т. VI, с. 308]. У наведених прикладах І. Нечуя-Левицького простежуємо виразну тенденцію художньої мови до створення словесними засобами конкретно-чуттєвих картин, побудованих на зорових і звукових відчуттях.

Менш поширена в мові І. Нечуя-Левицького лексема *гудіння*, до якої автор звертається тільки у 14 випадках. Як правило, вона виступає при описі зорово-зображальних картин, неодмінним складником яких є постать автора-оповідача. Ось, наприклад, уривок з оповідання “Роковий український ярмарок”: *Мене притягають співи лірників і якесь гудіння серед густого натовпу на широкому пішоході... [..] По кутках на обох майданах скрізь сидять лірники й сліпці. Скрізь чую гудіння лір та благання старців, неначе звідусіль чую голосний плач. [..] От іде дві сліпчихи – молодиці з дівчиною поводатркою, і обидві співають гарними м'якими голосами в дуєт “Ісусе мій прелюбезний” – Дмитрія Ростовського... Їм акомпанує безперестану густе гудіння ярмаркове... Задзвонили недалеко в соборі в усі дзвони на молебень (в соборі “храм”). [..] Ще дужчий став гомін. Ярмарок ніби загув, як роздратований рій. А серед того гудіння чую, як дець вискакує різкий голос прохача [..] [Н.-Лев., т. VII, с. 355–356]. У наведеному уривку поряд із дієсловами (*співати, задзвонити, акомпанувати*), іменниками (*дзвін, гомін, голос*) та словосполученнями (*співи лірників, гудіння серед натовпу, гудіння лір, благання старців, голосний плач, гудіння ярмаркове, ярмарок загув*), у яких реалізується семантика звучання, конкретно-чуттєва (зорова, звукова) семантика зосереджується і в порівнянні фольклорного характеру *як роздратований рій*. На активне використання І. Нечуєм-Левицьким порівнянь звертає увагу С. Я. Єрмоленко. За її спостереженнями, в мові письменника “об'єктами часто вживаних порівнянь виступають реалії сільського життя, побуту, рослинного і тваринного світу” [2, с. 127]. При цьому дослідниця наводить ще й такий приклад: *Під вербами чорніла велика купа людей, неначе великий рій вийшов з вулика та й сів під вербою* (І.С.Нечуй-Левицький. Твори : в 4 т. – К., 1956. – Т. 1. – С. 78).*

Не частотні в мові письменника і слова *гул* та *стугоніння*, кожне з них трапляється у досліджуваних текстах лише один раз, пор.: *Пішов гул по лісі і розлився по долині срібною луною* [Н.-Лев., т. III, с. 352]; *Застугонів поїзд, неначе от-от мала трястись земля. Стугоніння все більшало й наближалось* [Н.-Лев., т. VIII, с. 170].

Група іменників-синонімів із значенням **‘сукупність різноманітних, переважно незлагоджених звуків’** у мовотворчості письменника представлена стилістично нейтральними лексемами *шум*, *гомін*. Серед названих лексичних одиниць найчастотніше слово *шум*, яке в текстах І. Нечуя-Левицького вживається 39 разів у значенні **‘сукупність різноманітних звуків, які швидко змінюються за частотою і силою; глухі звуки, що зливаються в одноманітне незлагоджене звучання’** [СУМ, т. XI, с. 561]. Напр.: *Тільки десть далеко за стінами було чути глухий шум, неначе там палало полум'я в печі або клемотів окріп в казані* [Н.-Лев., т. IV, с. 75]; *Вона [Олеся] ждала Казанцева, – коли це їй здається, що ліс шумить, а через шум десть далеко загуркотів віз та все наближається до корчми* [Н.-Лев., т. IV, с. 214]; *В покоях було тихо, анічирок! було ще тихіше й мертвіше після дощового шуму, клемоту та плескоту* [Н.-Лев., т. VIII, с. 108]. Але *шум* – це й **‘безладне звучання багатьох голосів’**. У цьому значенні названий іменник у художніх текстах письменника використовується значно частіше: зафіксовано 63 відповідні слововживання. Пор.: *Вона [юрба молоднечі] одразу сповнила старі просторні, але мертві покої шумом та гамом* [Н.-Лев., т. II, с. 321]; *Піднявся шум та гам, яким звичайно кінчаються усі громадські збори* [Н.-Лев., т. IV, с. 41]; *В мертву хату влетів шум, гам, розмова живих людей, ворухіння живого життя* [Н.-Лев., т. II, с. 79]. Далі слід назвати і таке значення лексеми *шум*, як **‘різноманітні звуки якогось населеного пункту’** (зафіксовано 5 випадків уживання). Зазначену семантику слово *шум* виявляє в контекстах, що розкривають або позитивне ставлення автора-оповідача до зображуваного міста: *Місто налинуло в тихий степовий куточок, нанесло свого шуму, гаму, привезло й міську біганину, міське вештання, сміх, жарти, залицання і збудило пишний польовий закуток* [Н.-Лев., т. V, с. 190]; *Внизу за парпетом бульвару, з садка, що розрісся по терасі, заблищали газові ріжки. [...] Скрізь світ, блиск, шум, гам, гомін, веселість!* [Н.-Лев., т. V, с. 142]; або негативне сприймання міста персонажами: *Не був він [Уласевич] одлюдком по своїй вдачі, але й не любив шуму та гаму великих міст* [Н.-Лев., т. VIII, с. 318]; – *Ой, я дуже рада, що втекла з Петербурга. Мені дуже остогид той завсідній шум, гам, той натовп на вулицях, в театрах, ті завсідні гості, що занадилась до нас* [Н.-Лев., т. IX, с. 32]. Характеристичну функцію у зображенні життя у великому місті виконують також структури з синонімами-іменниками *гук*, *гармидер*, які активізуються в наступному міні-тексті: *Вперше, серед веселого натовпу городян, він [Яким] побачив, що Зося непридатна до самотнього, тихого життя, що її удача лине туди, де багато людей, багато міського гуку, гармидеру, де музики вигравають, а паничі роєм в'ються коло панянок* [Н.-Лев., т. I, с. 252].

Що ж до конкретного вживання лексеми *гомін*, то це слово із значенням **‘безладний шум’** у текстах письменника трапляється лише тричі. Пор.: *Усі рушили з млина, діти неначе посипались з гори од ківшів по сходах. В млині піднявся гомін. Вода й справді вже затопила половину греблі [...]* [Н.-Лев., т. VI, с. 205]; *Спить вона [Марина] вічним сном; не бачить, як світить сонце на небі, не чує міського гомону, шуму* [Н.-Лев., т. I, с. 101]; *По всій торговлиці скрізь гам та крик неувялений! Гомін стоїть густий, неначе десть поблизу шумить та реве водоспад* [Н.-Лев., т. VII, с. 358]. Останній наведений приклад демонструє одну з характерних ознак індивідуального стилю письменника – розгортання синтаксичної конструкції підрядним порівняльним реченням, за допомогою якого створюється художньо-словесний зображальний комплекс. Саме такий комплекс дає змогу відтворити конкретно-чуттєву картину, побудовану на зорових і звукових відчуттях. У художніх творах І. Нечуя-Левицького реалізується ще одне значення лексеми *гомін* – **‘звучання розмови’**. Із цією семантикою зазначене слово в мові автора вживається 51 раз та активізується у контекстах, де функціонують інші лексеми із подібною, близькою семою. Напр.: *Гості стали сміливіші, розворушились, почали під той шум та гомін розмову* [Н.-Лев., т. VI, с. 168]; *За столом чувся гомін, шум, весела розмова, яку може провадити тільки молодіж...* [Н.-Лев., т. VI, с. 88]; *Шляхтичі пили й гомоніли. Вони й забулись, що за столом сидять князь та княгиня. Вітер шелестів листом, гоїдав гіллям, але шум та гомін перемагав і заглушував той шелест листу* [Н.-Лев., т. VII, с. 104].

Лексико-семантичний варіант іменника *шум* у досліджуваних текстах засвідчують ще й такі іменники-синоніми: *шелест*, *шелестіння*. Повну перевагу серед зазначених слів письменник надає лексемі *шелест*, яка в його творах із значенням

‘легке шарудіння, шерех; глухий шум’ фіксується 38 разів. У своєму прямому, номіна- тивному значенні назване слово виступає в контекстах, що унаочнюють внутрішній стан персонажів, їхнє буденне життя, пор.: *Найменший шелест розлягався по усіх мертвих покоях, неначе в склепах під землею, і тривожив Тодозю* [Н.-Лев., т. VII, с. 203]; *Вона [Галя] була схожа на маленьку пташку, що вся насторожилась злетіть з гілки, почувши небезпечний шелест між листям* [Н.-Лев., т. II, с. 169]; *Гризельда почувала, ніби вона стоїть сама, а проти неї стоїть тільки один він [Єремія], а кругом його порожній простір без людей, без світа, без повітря, без шелесту двірської ворухні* [Н.-Лев., т. VII, с. 36]; *Таїса голосно промовляла слова молитви, неначе читала їх на криласі в церкві, як десь далеко почувся шум та ніби шелест* [Н.-Лев., т. VIII, с. 265]. Це ж слово автор уживає і тоді, коли потрібно зма- лювати пейзаж, відтворити звуки природи, напр.: *Зелений неглибокий Дунаєць бистро плине все ніби з гори, переливаючи свої хвилі по камінні, і своїм тихим шумом, ніби шелестом, звеселяє мертву тишу в долині* [Н.-Лев., т. IV, с. 355]; *Хвилі тихо шелестіли, котячись на берег по дрібних камінцях. [...] В тиші полилася пісня голосна; пішла луна поміж скелями, полилась по морі, заглушила шелест хвиль* [Н.-Лев., т. V, с. 289].

Слово *шелест* в індивідуальному словнику І. Нечуя-Левицького використову- ється не тільки в прямому, а й у порівняльно-образному значенні, напр.: – *А виклич мені батька, та тільки так, щоб твоя мачуха не почула,– говорив Шмуль солодким, тихим, як шелест, голосом* [Н.-Лев., т. IV, с. 17]; – *Князь гуляє! князь гуляє! – тихо пронісся між рядами гомін, як шелест листу* [Н.-Лев., т. I, с. 316]; *І знов тиха пісня, як шелест листу, пішла по монастирі* [Н.-Лев., т. II, с. 18]; *А дума за думою ворухилась в її душі, як тихий шелест абрикосового листу од вечірнього морського подиху на сухий берег* [Н.-Лев., т. V, с. 210]. Як бачимо, наведені одно- і багатокomпонентні порівняння, до складу яких входить іменник *шелест*, дають змогу глибше передати враження, викликані звуковими подраз- никами, у зорових асоціативних образах.

Коли письменникові потрібно передати звуки, утворювані дією за значенням *шелестіти*, тоді він звертається до іменника *шелестіння*. Хоч назване слово в мові І. Нечуя-Левицького не частотне: зафіксовано лише 2 випадки уживання цієї лексики, проте в 11-томному *Словнику української мови* вона ілюструється таким авторським контекстом, пор.: *Ні шелестіння довгих суконь, ні слова привітання не розбуркали, не оживили Лемішковського* (Н.-Лев., т. I, 1956, с. 169), [СУМ, т. XI, с. 437].

Отже, мова художніх творів І. Нечуя-Левицького демонструє розгалужену систему синонімічних відношень як між окремими лексичними одиницями, так і між образними словосполученнями, що містять сему ‘звук’. Метафоричне зображення звукових образів – характерна ознака ідіостилу І. Нечуя-Левицького.

Література

1. Ермоленко С. Я. І. Нечуй-Левицький: портрет, пейзаж / С. Я. Ермоленко, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицька // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 10. – С. 61–65.
2. Ермоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Ермоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
3. Їжакевич Г. П. Мова творів І. Нечуя-Левицького / Г. П. Їжакевич // Курс історії української літературної мови ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1 : Дожовтневий період. – 1958. – С. 435–455.
4. Муромцева О. Іван Нечуй-Левицький в історії української літературної мови / О. Г. Муромцева // 3 історії української літературної мови. Вибрані праці. – Х., 2008. – С. 149–161.
5. Нечуй-Левицький І. Зібрання творів : у 10 т. / І. Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1965. – Т. 1–9.
6. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
7. Русанівський В. М. У слові – вічність: (Мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 173–197.
8. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 2001.
9. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.